EL ALAMEIN 1942–1943

Przełom w Afryce Północnej – dwie klęski niemieckiego „Lisa Pustyni”

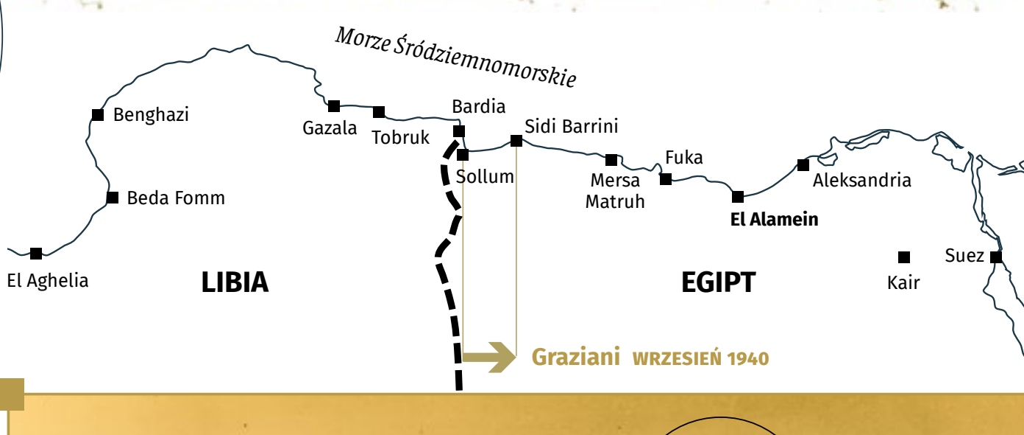

Wrzesień 1940 r.

Zarzewiem trzyletniej kampanii w Afryce Północnej była chęć przejęcia kontroli nad Egiptem, strategicznie ważnym kanałem Sueskim oraz polami naftowymi w Arabii i Mezopotamii przez Benito Mussoliniego. Oddziały włoskie pod dowództwem gen. Rodolfo Grazianiego operujące ze znajdującej się pod ich kontrolą Libii zaatakowały Brytyjczyków w Egipcie.

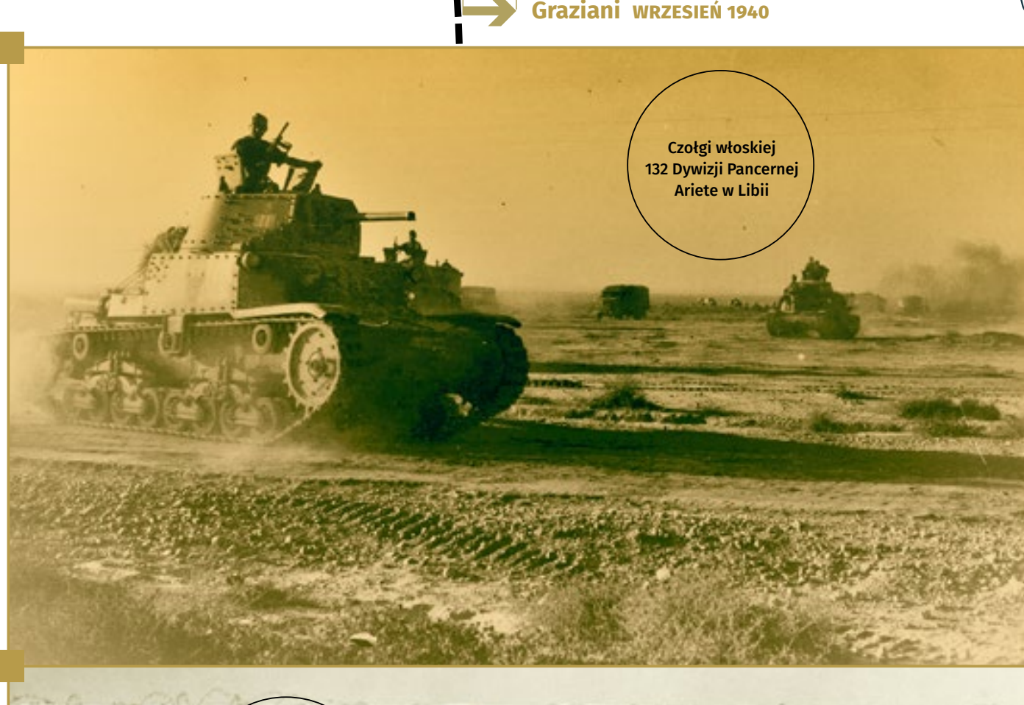

Czołgi włoskiej 132 Dywizji Pancernej Ariete w Libii

Grudzień 1940 r.

Generał Archibald Wavell podczas operacji „Compass” wyparł Włochów z Cyrenajki (północno-wschodnia Libia). Do niewoli trafiło 130 tys. Włochów. Z uwagi na niepowodzenia włoskich wojsk Adolf Hitler skierował do Afryki oddziały niemieckie. Wojna na pustyni przybrała nowe dynamiczne oblicze — Niemcy zastosowali taktykę wojny błyskawicznej z wykorzystaniem oddziałów pancernych (niem. *Blitzkrieg).*

Żołnierz brytyjski konwojuje jeńców włoskich

Okres 1940—1942

Obszar wschodniej Libii i zachodniego Egiptu stał się polem licznych starć, w których obie strony zamiennie przejmowały inicjatywę. Z uwagi na masowe wykorzystanie czołgów i pojazdów tempo walk było bardzo szybkie. Strona atakująca spychała przeciwnika tak daleko, aż zaczynała mieć problemy z zaopatrzeniem. Ostatecznie też natrafiano na linie obronne strony przeciwnej, których nie dawano rady pokonać.

Żołnierzom brytyjskim przysługiwała racja 4,5 l wody na dzień. Połowa tej miary była jednak zużywana na uzupełnianie stanu chłodnic pojazdów wojskowych oraz na codzienną higienę.

Wojna pustynna

Panzerarmee Afrika – czołgi na piasku

Latem 1940 r. Niemcy zaproponowali Włochom, że mogą ich wspomóc dywizjami pancernymi. Włoskie dowództwo odmówiło — uznało, że czołgi nie będą zbyt skuteczne w czasie manewrów na piasku. Niemcy jednak wysłali do Afryki Północnej specjalną komisję, aby to sprawdzić. Ich ocena była wręcz odwrotna. Potwierdzeniem tego były wielkie sukcesy Afrika Korps przekształconej w Armię Pancerną Afryka (Panzerarmee Afrika).

Na olbrzymich pustynnych przestrzeniach walczyły stosunkowo niewielkie siły. W trudnych warunkach terenowych o niskiej infrastrukturze trzeba było stale uzupełniać braki w paliwie, zaopatrzeniu i amunicji. Większość obszarów, na których prowadzono walki, była niezaludniona.

Słońce i upał doskwierały w dzień, w nocy zaś chłód. Dodatkowo brakowało naturalnych osłon w postaci rzeźby terenu, więc wszystkie ruchy wojsk były doskonale widoczne dla obserwatorów czy zwiadu lotniczego. Duży wpływ na tempo walk miały warunki atmosferyczne, a szczególnie burze piaskowe.

Czołg Panzer III Afrika Korps
Czołgi Panzer III były podstawowymi pojazdami pancernymi Afrika Korps w bitwach na pustyni. Chociaż były szybsze od brytyjskich pojazdów, nie były odporne na pociski z dział kal. 75 mm montowanych w wielu brytyjskich i amerykańskich czołgach. W okresie II wojny światowej wyprodukowano ok. 5,7 tys. czołgów Panzer III.

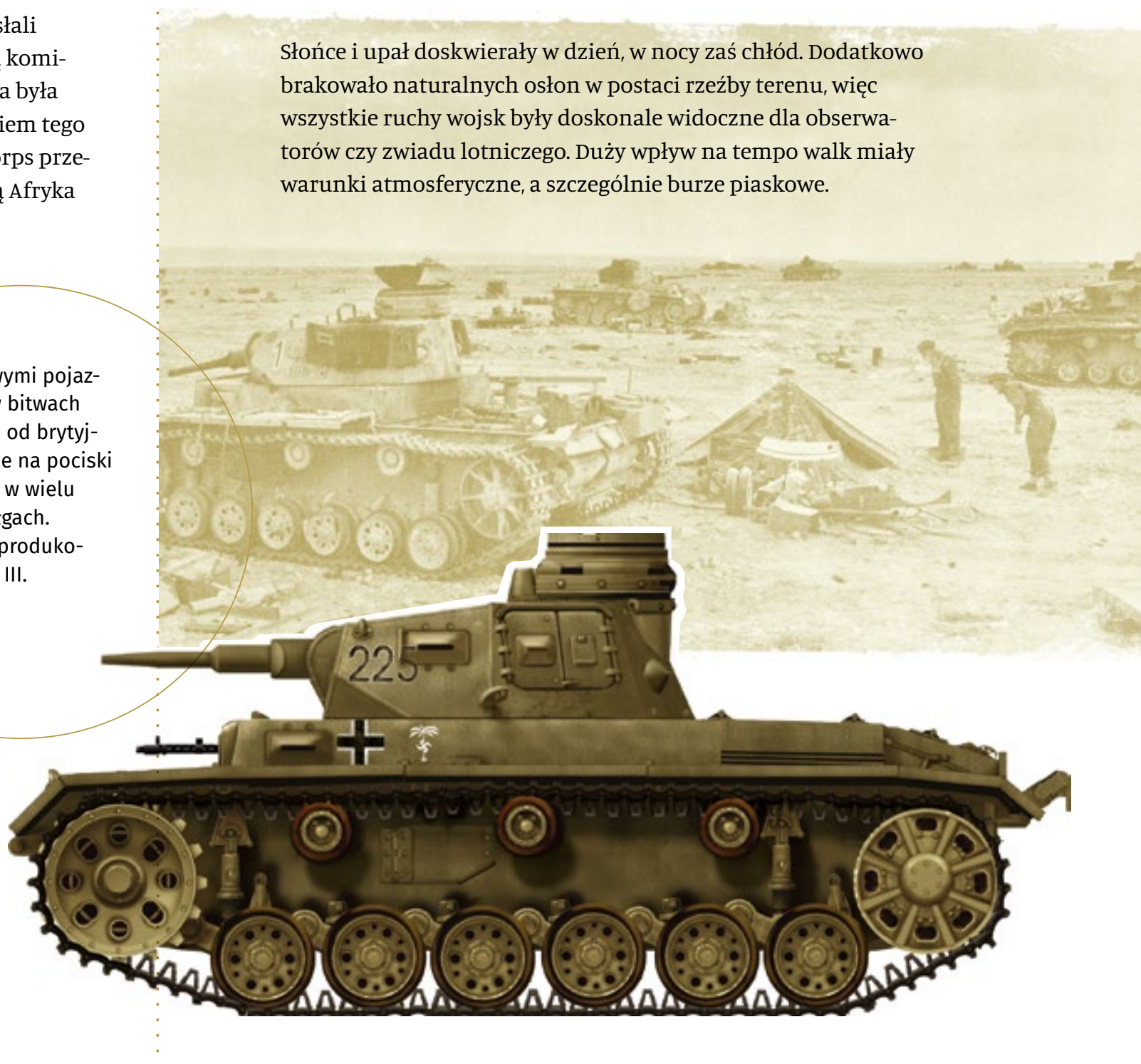

Dowódcy

Marszałek Erwin Rommel
Dowódca Armii Pancernej Afryka w czasie I i II bitwy pod El Alamein, „Lis Pustyni”, wybitny strateg, uwielbiany przez swoich żołnierzy, darzony respektem przez wrogów. Oskarżony o udział w zamachu na Adolfa Hitlera, w 1944 Rommel popełnił samobójstwo zażywając kapsułkę z cyjankiem.

Generał Bernard Montgomery
Wybitny taktyk, przekonany o swoim geniuszu dowódca o trudnym charakterze. Dowodził brytyjską 8. Armią w czasie II bitwy pod El Alamein i zyskał sławę jako pogromca Afrika Korps. Potem kierował siłami brytyjskimi podczas inwazji na Sycylię, Włochy oraz w Normandii (operacja „Overlord”).

Claude Auchinleck
Był przeciwnikiem marsz. Erwina Rommla w czasie I bitwy pod El Alamein. Mimo że powstrzymał atak sił niemiecko-włoskich, w lipcu 1942 r. został odwołany. W czasie II bitwy siłami brytyjskimi dowodził gen. Bernard Montgomery.

> *Mamy naprzeciw siebie dzielnego i sprawnego oponenta i, śmiem twierdzić, w całej tej zawierusze wojennej, wielkiego generała.*
>
> – Winston Churchill

Montgomery miał dwa psy, które nazwał Rommel i Hitler.

Dowódcy biorący udział w bitwach pod El Alamein posiadali pseudonimy używane przez żołnierzy. Rommla nazywano „Lisem Pustyni”, Auchinlecka – „Auk”, a Montgomery'ego – „Monty”.

Zabić Rommla
Alianci podjęli dwie bezskuteczne próby zamachu na Rommla – jedną jeszcze w Afryce w 1941 r., drugą we Francji w 1944 r. W nocy z 17/18 listopada 1941 r. Alianci podjęli próbę zamachu na Erwina Rommla w Libii. Operacja otrzymała kryptonim „Flipper”. Oddział brytyjskich komandosów SBS zaatakował rzekomą kwaterę Rommla. Atak zakończył się niepowodzeniem – Rommla nie było w zakładanym miejscu. Zaskoczeni Niemcy oddali tylko jeden strzał w czasie brytyjskiego rajdu, zabijając dowódcę komandosów, Geoffreya Keysa. W sumie zginęło trzech brytyjskich komandosów, dwudziestu ośmiu dostało się do niewoli, a trzech zdołało uciec.

Alianci kontra Afrika Korps: cios za cios

Marzec/kwiecień 1941 r.

Pierwsza, brawurowa ofensywa zaledwie jednej dywizji Afrika Korps (operacja „Sonnenblume”) spycha siły brytyjskie do granic Egiptu. Niemcy oblegają Tobruk przez 241 dni. Miasta bronią Brytyjczycy, Australijczycy, Nowozelandczycy, Hindusi, Polacy i Czesi.

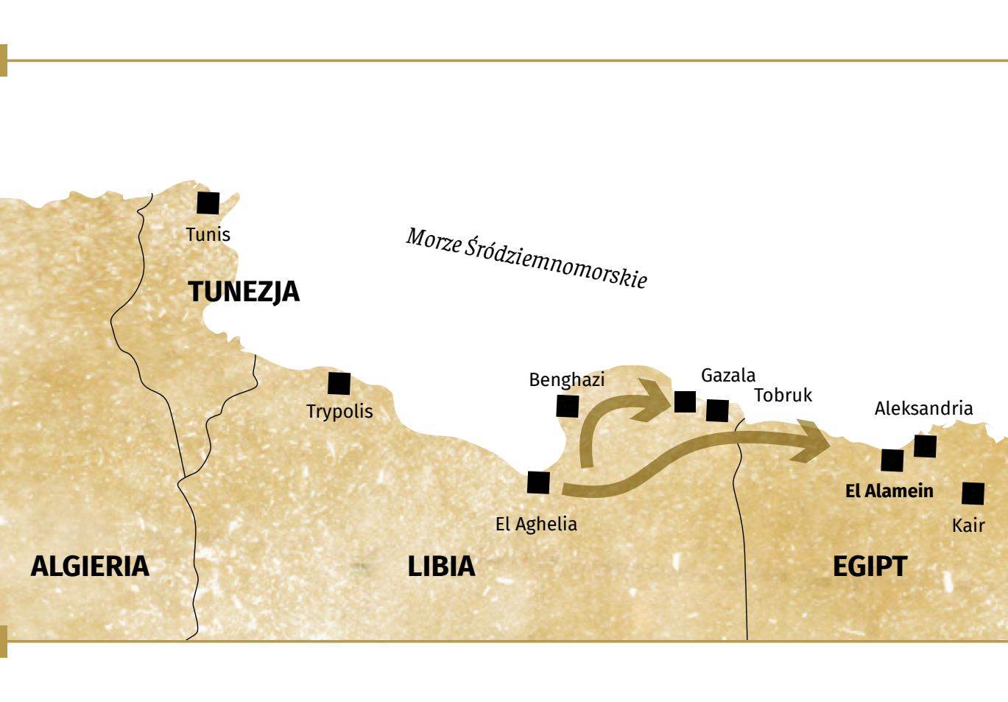

Czerwiec 1941 r.

Ofensywa brytyjska pod kryptonimem „Battleaxe” ma za zadanie przełamać niemieckie linie i odzyskać Cyrenajkę — bez skutku. Ponowny manewr oskrzydlający Rommla powstrzymuje Brytyjczyków: niemiecka artyleria powoduje znaczące straty.

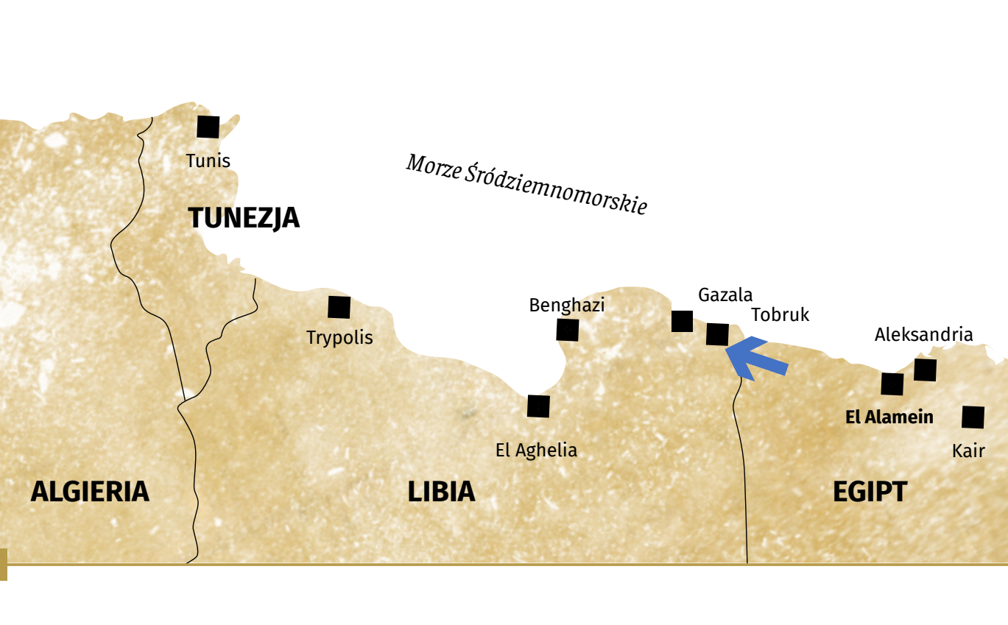

Listopad 1941 r. /styczeń 1942 r.

Brytyjczycy rozpoczynają ofensywę „Crusader”. Początkowo Niemcy zwabiają czołgi brytyjskie w pułapkę i niszczą wiele z nich. Brytyjczycy jednak reorganizują się i odzyskują Tobruk, a następnie zajmują Cyrenajkę.

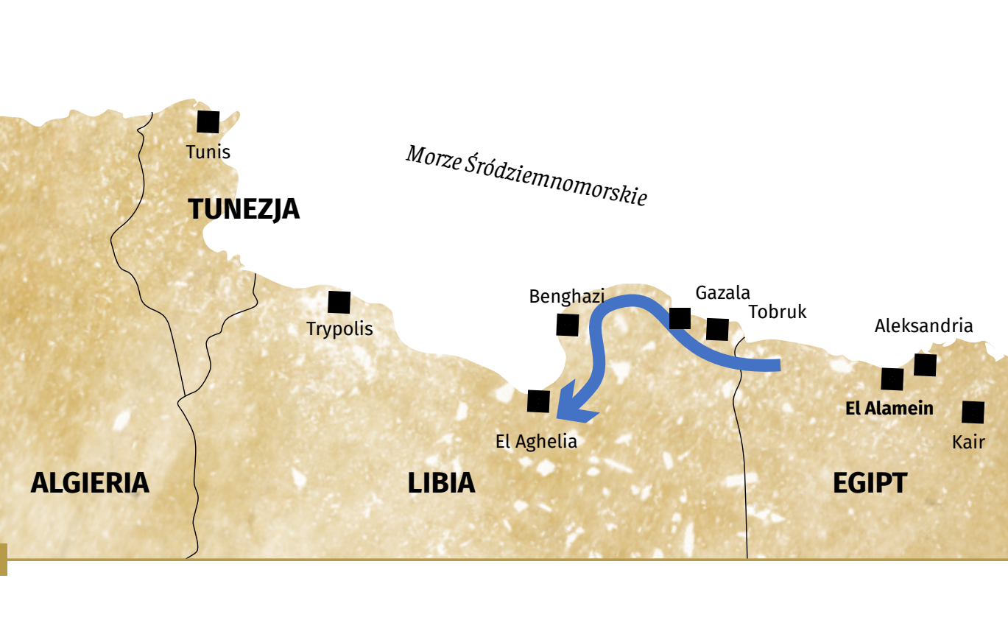

Styczeń/luty 1942 r.

Rommel odzyskuje inicjatywę. Przy niewielkich stratach własnych, w ciągu dwóch tygodni odzyskuje Cyrenajkę. Jego ofensywa wypiera siły brytyjskie na pozycje pod Gazalą.

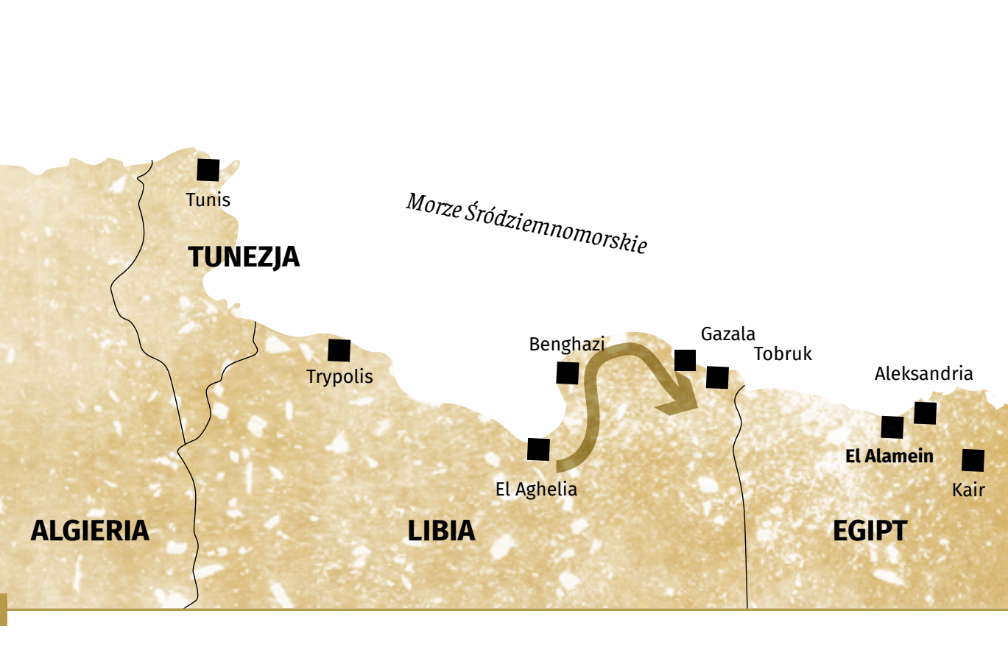

Maj/lipiec 1942 r.

W brawurowej pancernej szarży angażującej wszystkie swoje czołgi i siły Rommel miażdży siły brytyjskie w bitwie pod Gazalą i zdobywa Tobruk. Tysiące aliantów dostaje się do niewoli. Wkraczając do Egiptu, a Brytyjczycy wycofują się pod El Alamein.

Chociaż planowo niemiecka ofensywa po dotarciu do granicy z Egiptem miała zostać wstrzymana do czasu zajęcia Malty (operacja „Herkules”), Erwin Rommel postanowił ją kontynuować, aby zdobyć Egipt. 8. Armii nie zdołał się jednak rozproszyć. Brytyjczycy stawili opór dopiero 70 km od Aleksandrii, w rejonie El Alamein.

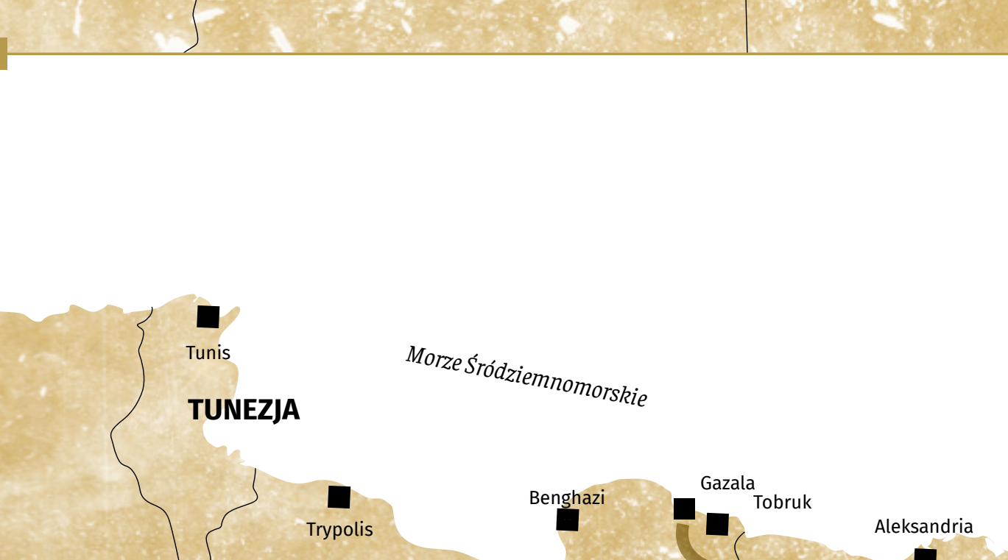

El Alamein: I bitwa

1—27 lipca 1942

Brytyjska defensywa pod El Alamein była oparta o korzystne położenie geograficzne, które umożliwiało stworzenie skutecznego systemu obronnego osłaniającego z jednej strony przez morze, z drugiej przez depresję i pustynne wydmy. Atakujące oddziały niemiecko-włoskie nie zdołały przełamać linii obronnych 8. Armii.

Oddziały brytyjskie z kolei przeprowadziły serię kontrataków, które jednak zostały odparte. Z uwagi na brak powodzenia obydwie wyczerpane walkami i uszczuplone poniesionymi stratami strony wstrzymały dalsze ataki i skupiły się na tworzeniu linii obronnych.

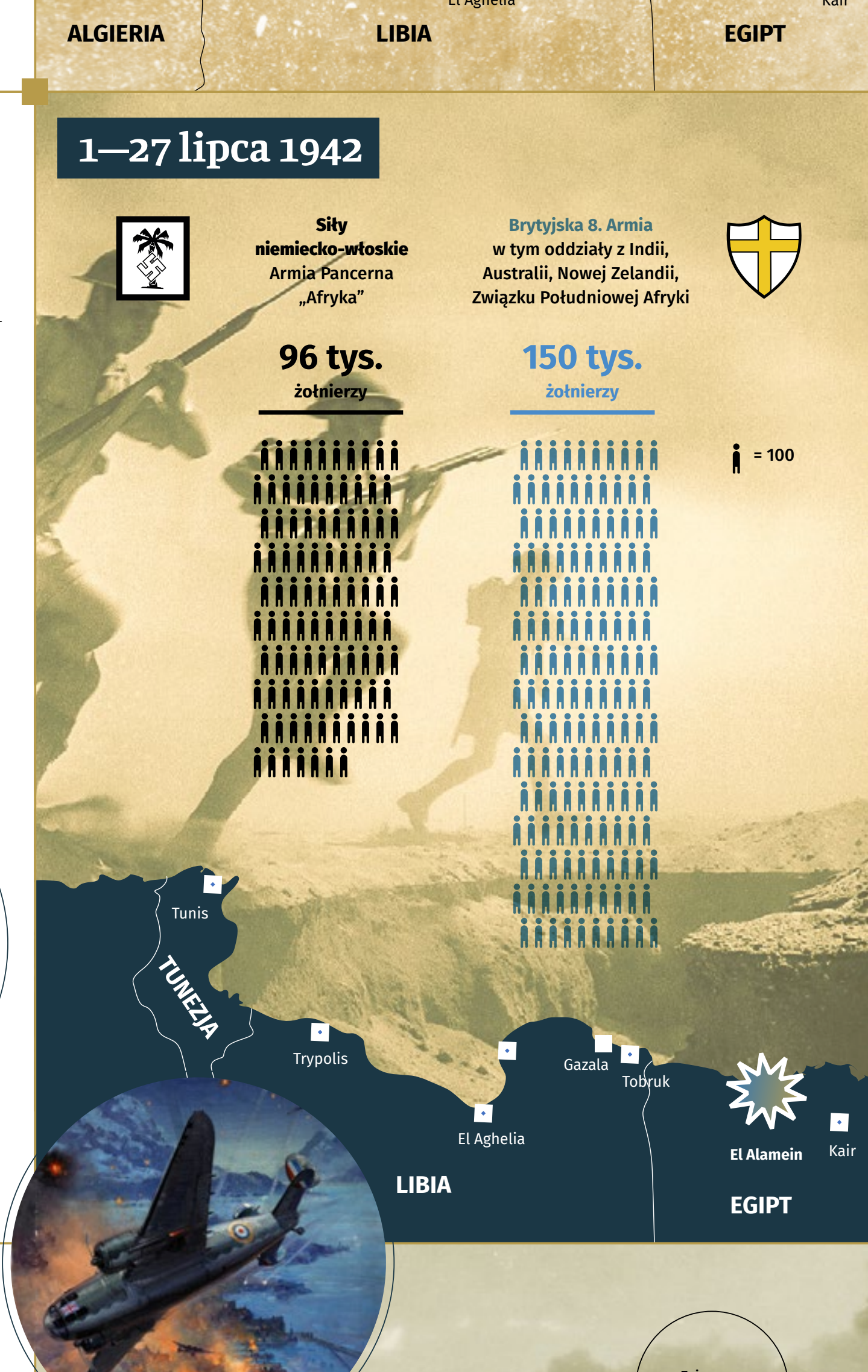

Sierpień/wrzesień 1942 r.

Rommel próbuje obejść i okrążyć od południa 8. Armię w bitwie pod Alam El Haifa. Wskutek braku paliwa, morderczych bombardowań lotnictwa RAF oraz skutecznej taktyki wojsk gen. Montgomery'ego, Rommel zostaje powstrzymany i nie podejmuje dalszych działań. Z uwagi na ciężką sytuację i przewagę materiałową 8. Armii brytyjskiej oddziały niemiecko-włoskie przystępują do organizowania obrony.

Zniszczony czołg niemiecki

Alianci stopniowo odcinali armię Rommla od dostaw. Linie dostaw wydłużały się, a ciągłe rajdy okrętów podwodnych z baz na Malcie oraz bombardowania z lotnisk w Egipcie i Algierii niszczyły konwoje niemieckie płynące do Afryki z Sycylii i z Włoch. Ponadto porty dla niemieckich dostaw były niewydolne, brakło ciężarówek do transportu sprzętu na pustynię.

Między bitwami

Obie armie od końca lipca do października 1942 r. rozbudowywały pozycje obronne pod El Alamein, jednocześnie szykując się do ofensywy, która mogła zdecydować o losach Egiptu i Bliskiego Wschodu. Brytyjska 8. Armia znacząco wzmocniła swoje siły — otrzymała m.in. nowe, amerykańskie czołgi M4 Sherman oraz silne wsparcie lotnictwa.

M4 Sherman był najczęściej używanym czołgiem średnim przez Stany Zjednoczone i zachodnich aliantów podczas II wojny światowej. Był niezawodny, tani i szybki w produkcji, łatwy w obsłudze i w naprawie. Aż do 1942 r. deklasował czołgi lekkie i średnie używane przez państwa osi. Jego niewielka szerokość pozwalała na wygodne manewrowanie w ulicznych walkach. Z kolei jego duża wysokość (ok. 3 m w zależności od wersji) była minusem – stanowił przez to łatwy cel dla przeciwnika. Z biegiem wojny ulepszano Shermany, aby mogły stawać w szranki z ciężkimi czołgami niemieckimi (np. PzKpfw VI Tiger/„Tygrys”) – pogrubiano pancerze i wyposażano je w skuteczniejsze armaty (np. brytyjski wariant Sherman Firefly z armatą 76.2 mm z 1944 r.). W czasie całej wojny wyprodukowano 50 tys. tego typu pojazdów.

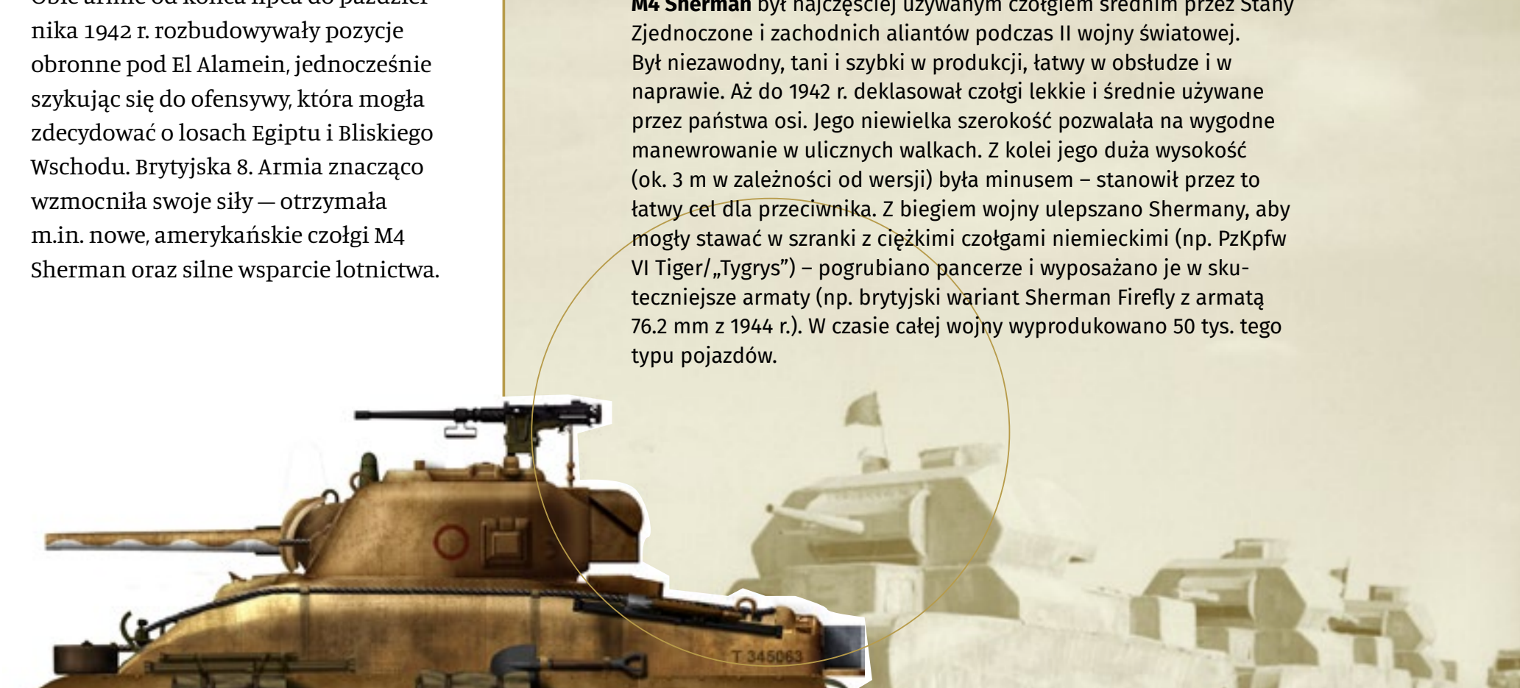

Duże znaczenie miały działania radio-wywiadu, wywiadu oraz dezinformacja. Przed II bitwą pod El Alamein Brytyjczycy podjęli aktywne działania mające przekonać Niemców i Włochów, że zaatakują w zupełnie innym miejscu niż w rzeczywistości. W tym celu emitowali fałszywe komunikaty radiowe oraz konstruowali atrapy czołgów ze sklejki montowanej na łazikach i rozmieszczali je na południu. Na północy prawdziwe czołgi wyznaczone do bitwy były maskowane jako samochody ciężarowe.

Niemcy rozmieścili ok. 500 tys. min, głównie przeciwczołgowych, tworząc tzw. Ogród Diabła. Aby zwabić siły brytyjskie w pułapkę, maskowali pola minowe poprzez odciskanie na piasku śladów kół, które wytyczały „przejezdną” drogę pojazdom wroga.

El Alamein: II bitwa

23 października—4 listopada 1942 r.

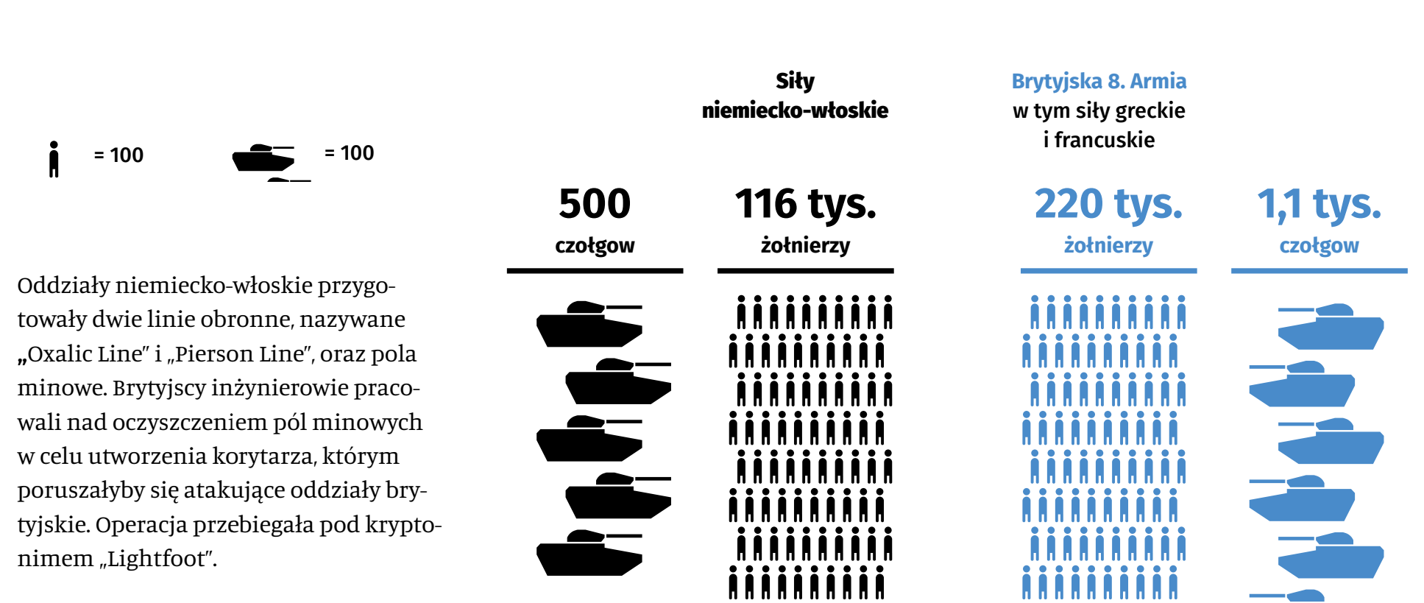

Oddziały niemiecko-włoskie przygotowały dwie linie obronne, nazywane „Oxalic Line” i „Pierson Line”, oraz pola minowe. Brytyjscy inżynierowie pracowali nad oczyszczeniem pól minowych w celu utworzenia korytarza, którym poruszałyby się atakujące oddziały brytyjskie. Operacja przebiegała pod kryptonimem „Lightfoot”.

Brytyjski atak był poprzedzony nawałą ogniową ok. 1 tys. dział.

Początkowo, mimo wykorzystania silnego wsparcia artylerii, Brytyjczykom nie udawało się rozbić pozycji obronnych i atak po osiągnięciu niewielkich sukcesów został powstrzymany. Niemcy prowadzili celny ostrzał z dział przeciwpancernych, a miny utrudniały czołgom marsz do przodu — Brytyjczycy stracili wówczas wiele czołgów.

Do 29 października linie niemieckie pozostawały wciąż nienaruszone. W kolejnych dniach oddziały brytyjskiej 8. Armii ponawiały ataki, skupiając się na tych odcinkach obrony, które uznano za słabsze (w szczególności te bronione przez Włochów). Niemcy kontratakowali, ale z uwagi na przewagę brytyjskiego lotnictwa RAF niemieckie straty rosły.

Eksplozja miny obok przejeżdżającego konwoju brytyjskiego

Atak brytyjskiej 8. Armii z 3 listopada (operacja „Supercharge”) przyniósł całkowite zwycięstwo. W ciągu kilku dni oddziały niemiecko-włoskie utraciły w walce większość czołgów oraz artylerii. Pomimo rozkazu Adolfa Hitlera — „Zwycięstwo albo śmierć” — zagrożone okrążeniem i zniszczeniem wojska niemieckie rozpoczęły odwrót.

> *Wartość bojowa żołnierzy włoskich jest tak niska, że podczas ataku nieznacznych sił pancernych wroga 360 żołnierzy dywizji Ariete oddało się do niewoli nie próbując nawet stawiać jakiegokolwiek oporu. Ponadto dywizja utraciła 28 dział i 100 czołgów średnich.*
>
> – Erwin Rommel

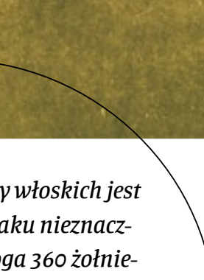

> *Bitwa rozwija się mocno nie po naszej myśli. Jesteśmy miażdżeni przez potęgę wroga... Przed nami bardzo ciężkie dni, być może najcięższe, jakie człowiek może znieść*
>
> – Erwin Rommel

Polski wykrywacz min
Polscy żołnierze nie brali udziału w bitwach pod El Alamein, jednak to właśnie za pomocą polskiego wynalazku – wykrywacza min „Mine Detector Polish Mark 1”, skonstruowanego przez Józefa Kosackiego i Andrzej Garbosia, brytyjskim saperom udało się oczyścić przejścia w polach minowych, co znacząco przyczyniło się do zwycięstwa w bitwie.

Powszechną praktyką obu walczących stron było uzupełnianie strat w sprzęcie poprzez użycie zdobycznych czołgów. Zmieniano tylko symbole i oznaczenia i włączano pojazdy do walki. Podczas operacji „Compass” zdobyto 100 włoskich czołgów. Jedna z dywizji australijskich była w całości wyposażona w zdobyczne włoskie czołgi.

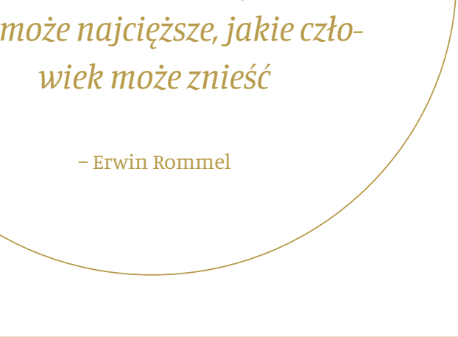

Zdobyczny włoski czołg M13/40 oddziałów australijskich z białymi malunkami kangura

Topniejąca liczba czołgów Afrika Korps w II bitwie

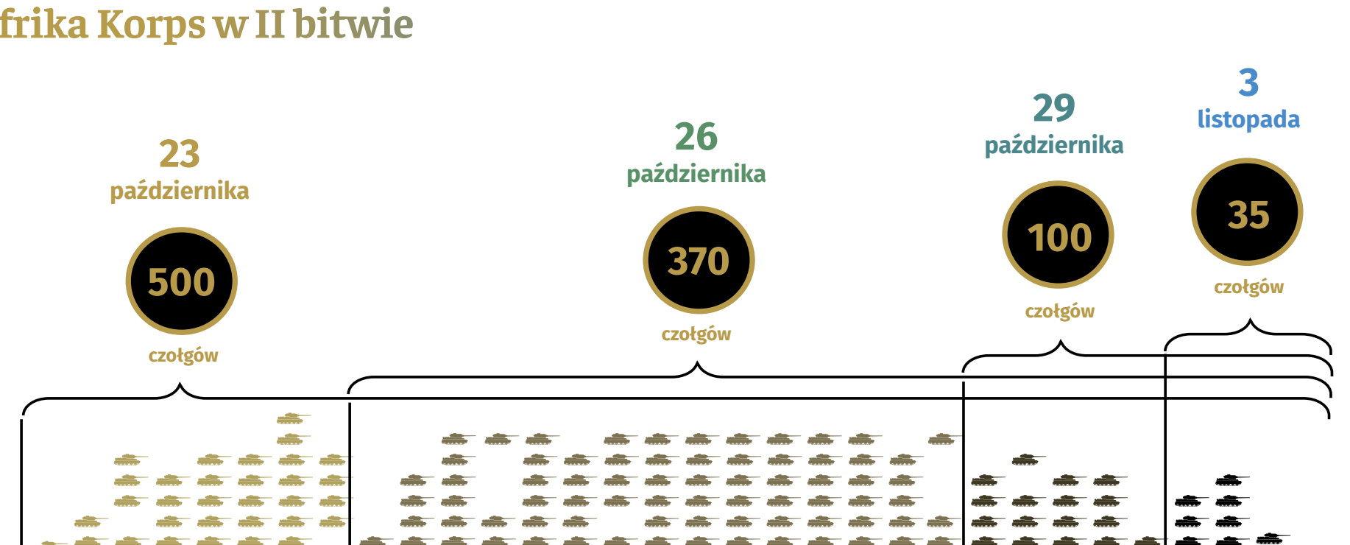

Straty stron

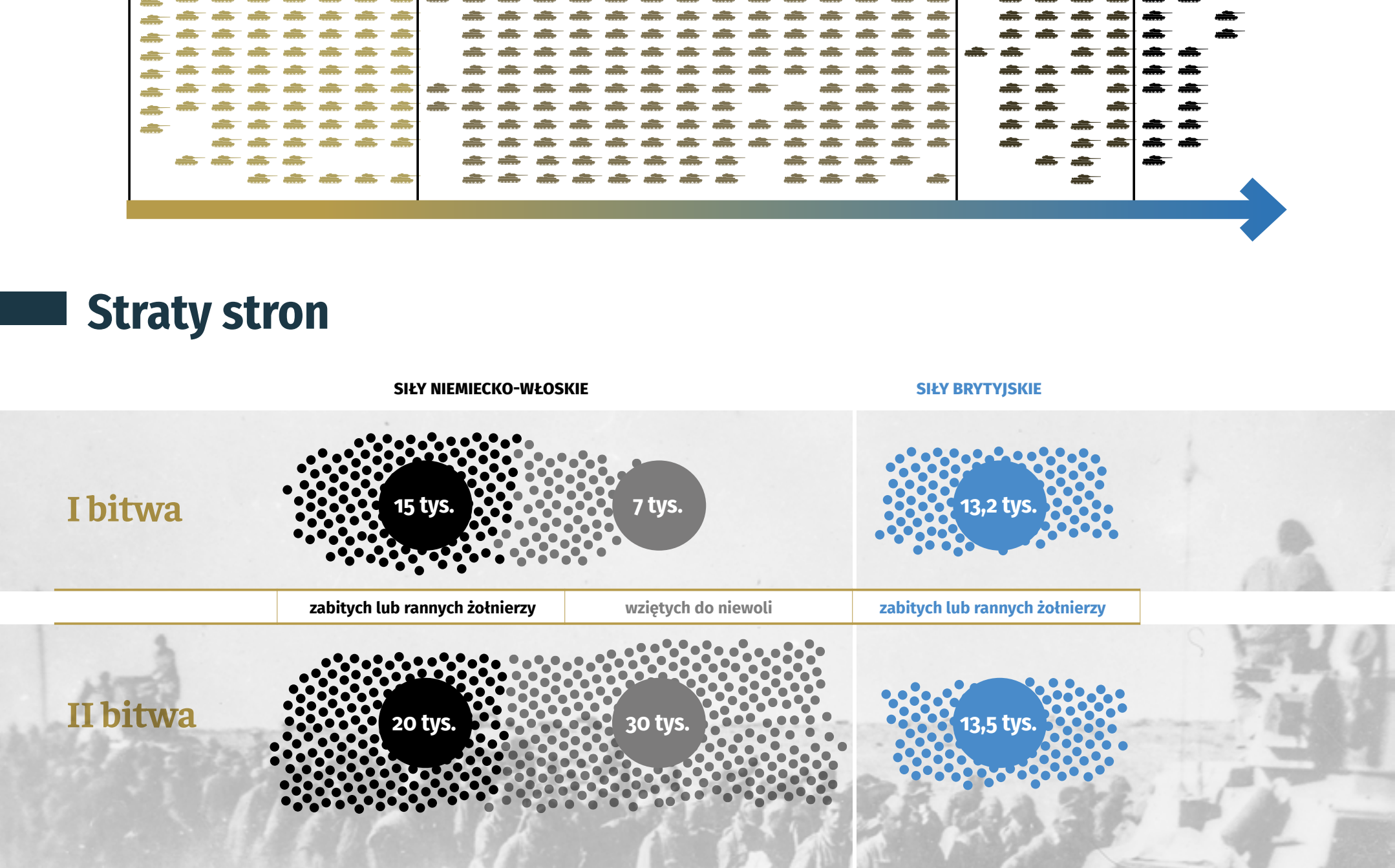

Po bitwach

Żołnierz brytyjski prezentuje zdobyczną flagę. Na pierwszym planie niemieccy jeńcy.

Ocalałe oddziały niemieckie i włoskie rozpoczęły odwrót na zachód. Wycofały się głównie jednostki Africa Korps mające więcej ciężarówek, czołgów i pojazdów; większość Włochów dostała się do niewoli.

Oddziały brytyjskie rozpoczęły pościg za wycofującymi się oddziałami i zajęły Libię.

> *Porażka wroga w bitwie pod El Alamein, pościg za niedobitkami jego armii oraz zdobycie Trypolisu osiągnięto w trzy miesiące. Wyczyn ten prawdopodobnie nie ma odpowiednika w historii.*
>
> – General Bernard Montgomery

Kilka dni po zakończeniu bitwy pod El Alamein, w nocy z 7 na 8 listopada, rozpoczęła się aliancka operacja „Torch” – desant oddziałów amerykańskich i brytyjskich w Algierii i Maroku. Oddziały niemiecko-włoskie znalazły się w pułapce i ostatecznie skapitulowały w Tunezji w maju 1943 r., co oznaczało koniec walk w Afryce.

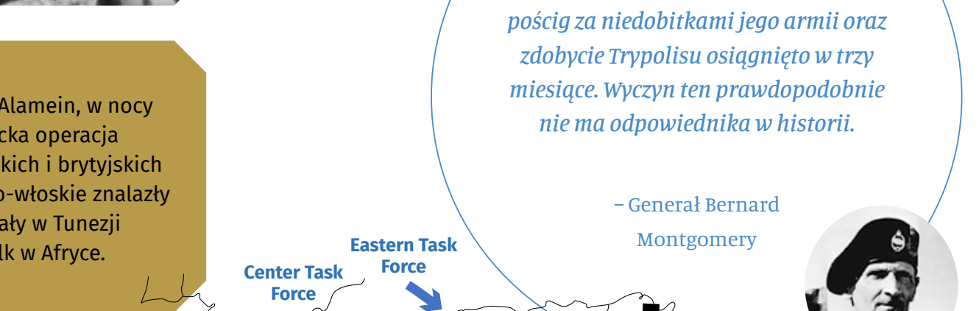

Znaczenie bitwy

W Wielkiej Brytanii zwycięstwo w II bitwie pod El Alamein uznano za przełomowe wydarzenie, znaczący krok do zwycięstwa. Premier Winston Churchill wypowiedział wówczas słynne słowa:

> *Nie jest to koniec, nie jest to nawet początek końca. Ale być może jest to koniec początku.*
>
> – Winston Churchill

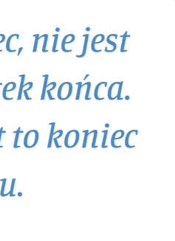

Brytyjska propaganda maksymalnie starała się wykorzystać zwycięstwo. Bitwa pod El-Alamein stała się bardzo znana. Zdjęcia i filmy związane z tymi wydarzeniami były pokazywane w kinach, a żołnierze brytyjscy, a zwłaszcza Bernard Montgomery mianowany marszałkiem, zyskali sławę jako pogromca Rommla, „Lisa Pustyni”.

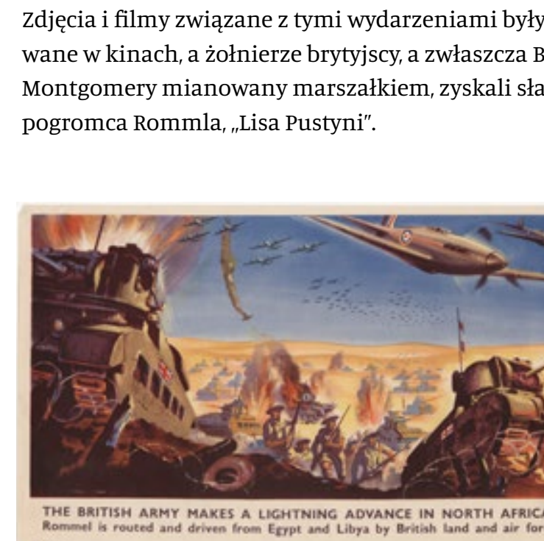
THE BRITISH ARMY MAKES A LIGHTNING ADVANCE IN NORTH AFRICA–
Rommel is routed and driven from Egypt and Libya by British land and air forces

Upamiętnienie

Jeszcze w czasie wojny w El Alamein założono cmentarz dla poległych żołnierzy brytyjskiej 8. Armii. W późniejszym okresie powstał także cmentarz niemiecki i włoski. Aktualnie znajduje się tam również Muzeum opowiadające o bitwach pod El Alamein oraz o wojnie w Afryce Północnej w latach 1940—1943.

Opracowanie Wojciech Łukaszun, Karol Szejko
Opracowanie graficzne Natalia Gawryluk